

ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТУ *ДОБРО* В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

LINGUOCOGNITIVE ANALYSIS OF THE CONCEPT *GOOD* IN TARAS SHEVCHENKO'S POETRY

Єщенко Н.О.,

orcid.org/0000-0001-7383-1751

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української та російської мов як іноземних
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено лінгвокогнітивному аналізу концепту «добро» в поетичній творчості Т. Шевченка. Оскільки поняття концепту об'єднує мову і психічного суб'єкта, то автор використовує поняття «семантика концепту», яка включає в себе мовну семантику (значення слова), знання про світ (про взаємозв'язки предметів та явищ) і особистісні смисли. Проаналізовано, зокрема, функціонування лексеми «добро» як вербалізатора відповідного концепту в поетичних текстах Т. Шевченка. Окреслено семантичну структуру лексеми «добро» на основі історичних, тлумачних, етнолінгвістичних, релігійних словників. Виділено всі контексти вживання відповідної лексеми в поетичних текстах Т. Шевченка та окреслено значення лексеми, які реалізуються в цих контекстах. Проаналізовано лексичну сполучуваність слова «добро» у межах словосполучень. Розглянуто стилістичні прийоми вживання відповідної лексеми.

Лексема «добро» як вербалізатор відповідного концепту функціонує в поетичних творах Т. Шевченка у таких значеннях: 1. Висока морально-етична якість (на протигагу злу), добрі вчинки (33 слововживання). 2. Найвища вселюдська цінність (20 слововживань). 3. Майно, речі, пожитки (17 слововживань). Аналіз вживання цієї лексеми дає змогу реконструювати певні світоглядні позиції Т. Шевченка.

Шевченкове розуміння добра витікає з біблійно-християнської традиції та етичної настанови, притаманної українському національному характеру. Поет вважає добро найвищою, абсолютною цінністю, яка має перемогти зло, творення добра є призначенням, смыслом життя людини в світі, що дає щастя і внутрішній спокій. Категорія добра для Т. Шевченка нерозривно пов'язана з волею (свободою) людини, любов'ю і правдою, про що свідчать смислові та асоціативні зв'язки відповідної лексеми в поетичних текстах.

У розумінні поета найбільшу цінність у житті мають сім'я, де панує любов; материнство; соціальна справедливість, гармонійні соціальні стосунки; красива рідна природа; «літа», прожиті роки, час; здатність пробачати. У ставленні до матеріального добра Т. Шевченко висловлює ідею соціальної справедливості, неприв'язаності до матеріального, засуджує заздрість і визискування.

Ключові слова: концепт «добро», Т. Шевченко, лінгвокогнітивний аналіз, контексти вживання, значення, лексична сполучуваність, стилістичні засоби.

The article is devoted to the linguistic and cognitive analysis of the concept "good" in T. Shevchenko's poetry. Since the notion of the concept combines language and psychic subject, we use the notion of "semantics of the concept", which includes language semantics (the meaning of the word), knowledge of the world (about the interconnections of objects and phenomena) and personal meanings. The functioning of the lexeme "good" as a verbalizer of the corresponding concept in T. Shevchenko's poetic texts has been analyzed.

The semantic structure of the lexeme "good" is defined on the basis of historical, explanatory, ethno-linguistic, religious dictionaries. All contexts of using the lexeme in T. Shevchenko's poetic texts are highlighted and the meanings of the lexeme are defined. The lexical compatibility of the word "good" in the context of phrases is analyzed. The stylistic means of using the lexeme are considered.

The lexeme "good" as a verbalizer of the corresponding concept functions in T. Shevchenko's poetry in the following meanings: 1. High moral and ethical quality (as opposed to evil), good deeds (33 word usage). 2. The highest all-human value (20 wordusage). 3. Property, things (17 wordusage). The analysis of the use of this lexeme allows to reconstruct certain ideological positions of T. Shevchenko. Shevchenko's understanding of good comes from the biblical-Christian tradition and from the ethnic ethics inherent in the Ukrainian national character. The poet believes that good is the highest, absolute value that must overcome evil, the creation of goodness is the purpose, the meaning of human life in the world, which gives happiness and inner peace. The category of good for T. Shevchenko is associated with the freedom of man, love and truth, as evidenced by the semantic and associative connections of the lexeme in the poetic texts.

In the understanding of the poet, the greatest value in life is: the family, where love reigns; for the mother is her child; social justice, harmonious social relations; beautiful native nature; lived years, time; the ability to forgive. In relation to the property T. Shevchenko expresses the idea of social justice, independence from the material things, condemns envy and extortion.

Key words: the concept "good", T. Shevchenko, linguocognitive analysis, usage contexts, meaning, lexical compatibility, stylistic means.

Постановка проблеми. Когнітивна лінгвістика тлумачить вияви внутрішнього світу людини у мові та мовленні. У наукових розвідках інтерпретація семантичних явищ здебільшого зорієнтована на зміст, знання, які репрезентовано в мовних формах. Зазначений лінгвістичний напрям відкрив широкі можливості для аналізу актуалізованих смислів таких наузагальненіших елементів мовної свідомості, якими є етичні концепти. Етичні уявлення належать до найважливіших характеристик індивіда й суспільства, виявляються в усіх сферах життєдіяльності людини, в тому числі й у мові. Мова закріплює й зберігає ті або інші ціннісні уявлення, впливає на їхнє формування у свідомості людини.

Концепт – складне нерозчленоване ментальне утворення, що відбиває певне коло ознак і зв'язків явищ [1, с. 66; 2]. Оскільки поняття концепту об'єднує мову і психічного суб'єкта, то доречно використовувати поняття «семантика концепту», яка включає в себе мовну семантику (значення слова), знання про світ (взаємозв'язки предметів та явищ) і особистісні смисли.

Добро, правда, любов – домінуючі концепти в творчості Т. Шевченка. Дослідження визначальних концептів творчості поета дає змогу реконструювати його концептосистему, свідомість, висловлену в текстах.

Метою статті є дослідження вербалізації концепту *добро* в поетичних текстах Т. Шевченка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У рамках філософсько-етичного тлумачення добро розглядається як абсолютна вселюдська цінність, причетність до якої наповнює життя людини сенсом; найвище благо, ціль цілей, головна мета людського життя [3, с. 114]. Шевченкове розуміння добра витікає з біблійно-християнської традиції та з кордоцентрично-етичної настанови, притаманної українському національному характеру. Поетові притаманне двополосне бачення світу (*добро* – *зло*) та переконання: «*Діла добрих обновляться, / Діла злих загинуть*».

Аналізу мотиву *добра* в творчості Т. Шевченка присвячена літературознавча розвідка В. Пахаренка «Добро і зло». Аналізуючи вияви добра і зла через призму Шевченкового світобачення, В. Пахаренко доходить висновку, що великий український поет розгорнув потужну гуманістично-екзистенційну течію в українській літературі [4, с. 75]. Ю. Бойко у статті «Тарас Шевченко і західноєвропейська література» зазначав, що якщо світ відкриє для себе Шевченка, то український поет увійде в пантеон літератури як один із найбільших гуманістів [5, с. 98].

Людина посідає центральне місце у світогляді Т. Шевченка. З позиції людини поет бачив Бога, природу, релігію і весь навколишній світ. Історичні події обертаються навколо однієї осі – людини, особливо людини, позбавленої основних людських прав. Т. Шевченко проповідував гуманне християнство, протиставляючи його формальному абстрактному християнству, байдужому до живої людини. Поет бачив божественне в людині, а людське – в Бозі. Він відкрив красу в людині до меж божественного [6, с. 206].

Постановка завдання. Завдання наукового дослідження полягає в проведенні лінгвокогнітивного аналізу концепту *добро* в поетичних текстах Т. Шевченка. Концепт *добро* реалізується через лексеми (фраземи) – вербалізатори (*добро*, *добрий* і похідні слова) та їхні зв'язки. Лексема *добро*, аналізу функціонування якої в поетичних текстах Т. Шевченка присвячена ця стаття, – основний вербалізатор відповідного концепту.

Дослідження функціонування лексеми передбачає такі етапи аналізу: дослідження етимології відповідної лексеми та окреслення її семантичної структури на основі історичних, тлумачних, етнолінгвістичних, релігійних словників, оскільки значення загальнонародної мовної картини світу є основою для утворення й розуміння індивідуальних значень, які виникають у художньому мовленні; виділення всіх контекстів вживання лексеми в поетичних текстах; окреслення основних значень і відтінків значень лексеми, що реалізуються в поетичних контекстах; аналіз лексичної сполучуваності лексеми в межах словосполучень; розгляд стилістичних прийомів вживання відповідної лексеми: метафор, ампліфікацій, антитез, епітетів, порівнянь, іронії.

Виклад основного матеріалу. Лексема *добро* (*добрий*) походить із праслов'янського *dobrŭ* «відповідний, підходящий, корисний», утвореного від *doba* «доба» [7, с. 66].

Словник давньоруської мови XI – XIV ст. трактує кілька значень слова «*добро*»: 1. Все позитивне, хороше (протилежне *злу*): *възискающеи га не лишаться всего добра*. СбТр XII / XIII. 2. Все, що добре, корисно, приємно: *Югда въ добръ боудеть муж то врази юго въ печали боудоуть*. Изб 1076. 3. Добро, майно, пожитки: *И землноє бес труда добро не творить с. да по чьто блгсловленаго ради троуда оукланяемь с. Изб 1076* [8, с. 479].

Словник української мови Б. Грінченка виділяє такі значення відповідної лексеми: 1. Добро, благо. 2. Власність. 3. Задоволення [9, с. 398]. Словник української мови в 11-ти томах так

структурує семантику слова *добро*: 1. Все позитивне в житті людей, що відповідає їхнім інтересам, бажанням, мріям; благо; протилежне лиху, злу. «Немає добра без зла», – по-філософському підбив підсумок дід Кияшко (Ю. Збанацький). 2. Про задоволення, яке хто-небудь відчуває від певного становища, певних обставин. *Добро, у кого є господа, А в тій господі є сестра Чи мати добрая* (Т. Шевченко). 3. Сукупність належних кому-небудь речей, предметів, цінностей; майно. *Сини, не змагаючись, спокійно поділились батьківським добром* (І. Нечуй-Левицький). 4. ірон. Про щось погане, недоброякісне, незначне. – *Ото каша!* – промовив Микола. – *і в Вербівці бідував, а такого добра не їв* (І. Нечуй-Левицький). 5. у знач. присл. *добром*, розм. рідко. Без сперечань, за згодою; по-доброму. *Йди, кажу, добром... Може з тебе ще що буде* (М. Коцюбинський) [10].

В етнічному світогляді українців добро постає як: 1. Сукупність належних кому-небудь речей, цінностей, майно. Майно мало велике значення в житті народу, в його господарській діяльності, бо наживалося тяжкою працею, завжди дуже цінувалося: *Не те добро, що припасеш, а те, що наживеш*. Народ застерігав від зазіхань на «чуже добро», про що складено багато приказок: *Чуже добро в користь не йде, Чужим добром не збагатіси*. Добро берегли, бо воно потім діталося синам як батьківська спадщина, але не поділяли надмірної жадоби до нього. 2. Все позитивне в житті людей, що відповідає їхнім інтересам, бажанням і потребам; благо; за релігійними канонами Абсолютне Добро – Бог: *Нема там добра, де порядку нема. Лихо не без добра. За мос добро – штовх мене в ребро* [11, с. 191].

Християнське вчення стверджує, що Абсолютне Добро – це Бог. Люди мають здійснювати добрі справи, виявляючи волю Бога і прославляючи його. Добрі справи називаються плодами правди, їх може здійснювати тільки той, хто перебуває у Христі: «Перебувайте в Мені, а Я – в вас! Як та вітка не може вродити плоду сама з себе, коли не позостанеться на виноградніні, так і ви, як в Мені перебувати не будете. Я – виноградина, ви – галуззя!» [12, с. 133]. Люди повинні робити добрі справи: «Бо вже до коріння дерев і сокира прикладена: кожне ж дерево, що доброго плоду не родить, буде зрубане та й в огонь буде вкинене» [12, с. 5]. Добрі справи є доказом щирої віри і любові до Господа. Вони не залишаються без нагороди: «І все, що тільки чините, робіть від душі, немов Господеві, а не людям! Знайте, що від Господа приймете в нагороду спадщину» [12, с. 234].

Лексема *добро* вживається в україномовних поетичних творах Т. Шевченка 69 разів (у різних словоформах), у російськомовних поетичних творах – 1 раз [13]. Має низку похідних, які функціонують у поетичних текстах: *добрий, добрії, добрая, добрес, добре, добряги, добродії, добровонне, доброзиздущі, добретворящий, добросерді-малі*.

Автор статті зупиниться на аналізі функціонування лексеми *добро* як вербалізаторі відповідного концепту. Значення контекстуальної реалізації цієї лексеми в поетичних текстах Т. Шевченка можна окреслити такою семантичною структурою: 1. Висока морально-етична якість (на протизвагу злу), добрі вчинки. 2. Найвища вселюдська цінність. 3. Майно, речі, пожитки.

У значенні «висока морально-етична якість, добрі вчинки» лексема *добро* реалізується у 33 словоформах: «*Нащо нас мати привела? / Чи для добра? / Чи то для зла? / Нащо живем? Чого бажаєм?*» [15, с. 41] – запитує ліричний герой поезії. Поет бачить світ дуалістичним, де присутнє добро і зло: «*А літа плвуть меж ними, / Плвуть собі стиха, / Забирають за собою / І добро і лихо!*» [15, с. 194], «*Там-то він молився, / Щоб москаль добром і лихом / З козаком ділився*» [14, с. 233]. Через бачення зла творчість Т. Шевченка прийнята екзистенційним трагізмом і смутком.

Проте творення добра поет стверджує однозначно і цілковито. Творення добра є призначенням, сенсом життя людини в світі: «*Як на добрім полі / Над водою посажене / Дерево зеленіє, / Плодом вкрите. Так і муж той / В добрі своїм спіє, / А лукавих, нечестивих / І слід пропадає*» [14, с. 258]. Імперативом звучить поетове переконання: «*Діла добрих оновляться, / Діла злих загинуть*». Оплакуючи долю княжни в однойменній поемі «Княжна», поет так бачить її ідеальну долю: «*Жить би, жить та славить Бога / І добро творити / Та божою красою / Людей веселити*» [15, с. 18]. Т. Шевченко виступає прихильником діяльного добра, діяльної любові і допомоги людям: «*Родилась на світ жить, любить, / Сіять господньою красою, / Витать над грішними святою / І всякому добро творить / А сталося ось як. У черницях / занастилося добро*» [15, с. 24].

За переконанням Є. Сверстюка, «Шевченко задав українській літературі іншу висоту, повернув її до вічних проблем духу» [4, с. 74]. Ліричний герой Т. Шевченка вбачає сенс життя людини в добротворенні. Осмислюючи свою долю в поезії періоду заслання «А.О. Козачковському», поет запитує: «*Перелічу і дні і літа. / Кого я, де, коли любив? / Кому яке добро зробив? / Нікого в світі, нікому в світі / Неначе по лісу ходив!*» [15, с. 48].

Поет характеризує сотника з однойменної поеми, осуджуючи його себелюбство, мстивість і відсутність любові: «Розігнав дітей по світу, / А добро осталося, / Немає з ким поділити. / Довелось самому / Розкидати, розточити / І **добра** нікому / Не зробити ні на шеляг» [15, с. 170].

Творення добра дає щастя, внутрішній спокій, просвітлює людську душу. Поезія «Буває, іноді старий» є замальовкою душевного стану людини, яка вирішила зробити комусь добро: «Добре жить / Тому, чия душа і дума / **Добро** навчилася любить! Не раз такому любо стане / Не раз барвінком зацвіте / Отак, буває, в темну яму / Святеє сонечко загляне / І в темній ямі, як на те, / Зелена травка поросте» [15, с. 184].

Душевний порух творення добра порівнюється з сонцем, яке заглядає в темну яму (властивий для Шевченкової поезії паралелелізм душевного стану людини і стану природи). Цей стан душі є щастям, оскільки барвінок – це символ щастя як у народній культурі, так і в Т. Шевченка. Піднесені душевні стани щастя порівнюються у поета з душевними станами добродіяння: «Хоч на годину на Вкраїну, / На неї гляну, подивлюсь, / І, мов **добро** кому зроблю, / Так любо серце одпочине» [15, с. 66]. Індивідуалістичним образом втілення добра у Т. Шевченка є образ москаля Максима з поеми «Москалева криниця».

Для поета добро є найвищою, абсолютною цінністю, яка має перемогти зло: «І примиреному присняться / І люде **добрі**, і любов / І все **добро**. І встане вранці / Веселий, і забуде знов / Свою недолю. І в неволі / Познає рай, познає волю / І всетворящую любов» [14, с. 274].

Апостол Петро в поемі «Неофіти» проголошує добро однією з найвищих цінностей: «Благовістив їм слово нове, / Любов, і правду, і **добро**, / **Добро** найкращеє на світі, / То братолюбіє» [15, с. 221]. Оскільки добро є абсолютною цінністю для поета, то очікування добра у житті, навчання добру є закономірними: «...як тими шляхами, / Де йшли гайдамаки, малими ногами / Ходив я, та плакав, та людей шукав, / Щоб **добру** навчили» [15, с. 109], «...а надія / В неволі знову за своє, / Зо мною знову лихо діє / І серцю жалю завдає. / А може, ще **добро** побачу? / А може, лихо переплачу?» [15, с. 48].

Категорія добра для Т. Шевченка нерозривно пов'язана зі свободою, волею людини і спільноти. Ця ідея неодноразово звучить у його поезіях. Як зазначає Р. Фіннін, «ліричний герой презентує себе як патріот, який любить українську душу і свободу» [16, с. 48]. Т. Шевченко в душі козацької традиції своїх предків понад усе ставив свободу

(волю) людини і не міг змиритися із закріпаченням козацького народу: «Бо де нема **святої волі**, / Не буде там **добра** ніколи» [15, с. 18], «**Добра** не жди, / Не жди сподіваної **волі**» [15, с. 236], «І честь Кармілова і слава /...Тебе укріє дорогим, / Золототканим, хитрошитим, / **Добром** і **волею** підбитим, / **Святим омофором своїм**» [15, с. 239].

«У європейській літературі немає подібного протесту проти кріпацтва і немає подібного поета, який висвітлює би потворство кріпацтва з таким приголомшливим ефектом як Т. Шевченко», – писав Ю. Бойко [5, с. 89]. Т. Шевченко закликав тих, хто в кріпосному праві, розбудити волю об'єднаною силою.

Ідея свободи особистості є магістральною для поета. Християнство для Т. Шевченка – це віра «людей», «синів», а не «рабів» («Ми не раби його – ми люде!» [Ликері]). Людина в розумінні Т. Шевченка не є рабом Бога, є цілком вартісною і незалежною істотою. Людина має доступ до Бога, може сперечатися з Ним і протестувати, якщо Він пасивно ставиться до зла і несправедливості. Звідси Шевченкова теодицея – богозвинувачення та боговиправдання за зло, присутнє у світі, діалог із Богом, звернення до Бога з вимогою пояснити панування зла у світі.

Прототипом у цьому сенсі є біблійна історія Йова. Невипадково саме з Йовом порівнює себе Т. Шевченко в засланчому листі до М. Лазаревського (від 20 грудня 1847 року). Йов, зазнавши тяжкої неволі, волає до Бога і просить пояснити причину його страждань. Товариші переконують його не нарікати на Бога, оскільки, мовляв, страждання є покаранням за гріхи. Але в цій суперечці з товаришами Бог визнає правоту Йова і стає на його бік.

Світогляду Т. Шевченка властиве безумовне визнання «людської особистості та її свободи, відповідальності» (Ф. Достоевський). Це свідчить про кристалізацію його християнського світогляду, де спілкування з Богом відбувається з позиції свободи людського духу (на відміну від язичництва): «Як настало ж виповнення часу, Бог послав Свого Сина, що родився від жони та став під Законом, щоб викупити підзаконних, щоб усновлення ми прийняли. Тому ти вже не раб, а син. А як син, то й спадкоємець Божий через Христа» [6]. Світогляду Т. Шевченка властиве розуміння як добра особистісного, так і добра соціального, добра в Україні: «Щоб і діти знали, внукам розказали, / Як козаки шляхту тяжко покарали / За те, що не вмiла в **добрі** панувать» [14, с. 85], «А як не бачиш того лиха, / То скрізь здається любо, тихо, / І на Україні **добро**» [15, с. 112].

Соціальний універсализм автор знаходить і в поемах «Ісаїя. Глава 35» і «Подражаніє 11 псалму». Це гімни на честь божественної справедливості, яка звільняє знедолених і карає злоторящих за їхні злочини. Як зазначає Ю. Шевельов у статті «1860 рік у творчості Т. Шевченка», магістральний мотив поезії Т. Шевченка останніх років – віра в те, що саме словом Христової правди визволиться від зла все людство і Україна. Наприкінці життя Т. Шевченко «вже не ватажка бунтарів виглядав у своїх мріях і думках, а апостола правди і науки» [17].

За Л. Плющем, підсумковим синтезом духовних шукань поета став цикл-триптих «Молитва», «Царів, кровавих шинкарів», «Злоначинающих спину». У першому вірші визначається імператив – молитися, а також, як і в другому, звучить прохання до Творця покарати тиранів. Однак у третьому вірші спалахує різке заперечення раніше проханого, бо не знищити помстою зло. Необхідно просто спинити тих, хто розпочинає кривду своєю світлою енергією, в крайньому разі навіть фізичним впливом. Зло самознищиться. У вірші «Злоначинающих спину» виголошено християнську формулу – єдинодумствіє у братолюбії [18].

Загалом лексемі *добро* не властиве поєднання з великою кількістю епітетів у текстовій структурі поезій, оскільки вона сама несе в собі високу ціннісну характеристику. Цінність добра підкреслюється квалітативним епітетом, вираженням прикметником найвищого ступеня порівняння *найкраще*: «**Добро найкраще** на світі, / *То братолюбіє*» [15, с. 221].

Лексема *добро* функціонує в дієслівних словосполученнях, поєднуючись із дієсловами активної дії, емоційного стану та перцептивного сприйняття: *творити, зробити добро, навчити добру, благовістити добро, ділитися добром, привести для добра, любити добро, ждати добра, побачити добро*.

Метафоричні конструкції з аналізованою лексемою засвідчують предметний і температурний коди переосмислення: «**Раз добром нагріте серце** / Вік не прохолоне» [14, с. 184], «*І честь Кармілова, і слава / Тебе укрие дорогим, / Золототканім, хитрошитим, / Добром і волею підбитим, / Святим омофором своїм*» [15, с. 239], «*Там-то він молився, / Щоб москаль добром і лихом / З козаком ділився*» [14, с. 233].

Ампліфікативні конструкції свідчать про асоціативні зв'язки лексеми *добро* з лексемами *любов, правда, воля*: «*Благовістив їм слово нове, / Любов, і правду, і добро*» [15, с. 221], «*І примиренному приснятьсЯ / І люде добрі, і любов / І все*

добро» [14, с. 274]. Антонімом до лексеми *добро* у Шевченковій поезії є лексема *лихо*: «*А літа пливуть меж ними, / Пливуть собі стиха, / Забирають за собою / І добро і лихо!*» [15, с. 194].

Зустрічаємо в Шевченкових текстах іронічне вживання лексеми *добро* у значенні «щось погане»: «*Капрал Гаврилович Безрукий / Та унтер п'яний Долгорукий / Україну правили. Добра / Таки чимало **натворили**, / Чимало люду оголили / Оці сатрапи-ундіра*» [15, с. 230]. У значенні «найвища вселюдська цінність» лексема *добро* вживається в Шевченкових поетичних текстах у 20 словоформах. У цьому значенні лексема *добро* є маркером ціннісних орієнтацій ліричного героя поезії і відповідно Т. Шевченка.

Що ж становить цінність, є добром у розумінні поета? Перш за все, це сім'я і дім, де панує любов, є матір, сестра, брат, дружина, діти: «**Добро**, у кого є господа, / *А в тій господі є сестра / Чи мати добрая. Добра, / Добра такого таки зроду / У мене, правда не було*» [15, с. 82], «*Братам добрим **добро** певне / Пожить, не ділити*» [14, с. 262], «**Добро**, мавши діток, / *У розкоші, хвалиш бога*» [15, с. 50].

Т. Шевченко все життя мріяв мати власний дім і сім'ю. У світоглядній системі поета тема родини займає одне з чільних місць. Родину Т. Шевченко часто називає «святою», бо витворена вона Божим промыслом ще при створенні Адама та Єви. Сім'я, поєднана любов'ю, є основою суспільства. Гармонійне суспільство стає можливим тільки на основі гармонійних родин. Т. Шевченко сам пережив і глибоко відчував біль сирітства («*сироту усюди люде осміють*»), що відчувається в багатьох його віршах («*І золотої, й дорогої*», «*На Великдень на солоні*», «*І станом гнучим, і красою...*»). Символічно образ родини накладається у поета на акт творчості, коли він бачить себе батьком, а свої твори – дітьми.

Для матері найбільше добро – це її дитина: «*Тепер їй любо, любо жити. / Вона серед ночі встає, / І стереже **добро** своє, / І дождає того світу, / Щоб знов на його надивитись, / Наговоритись*» [15, с. 180], «*Гйдена вулицю гулять / Гордіше самої цариці. / Щоб людам, бачте, показать / Своє **добро***» [15, с. 180]. Ідея святості материнства є провідною для Т. Шевченка протягом усієї творчості. Безкорислива материнська любов, материнська жертвність, материнські страждання є одним із виявів божественної любові на землі. Возвеличення материнської любові прослідковується в багатьох творах поета: і в образі покритки та байстряти, і в образі вдови, і в образі заміжньої жінки. Святе почуття материнства освячує жінку. Найвищим символом материнства

і страждань матері на землі є образ Богоматері. Власне, всі образи матерів у Т. Шевченка є відсвіченням образу Матері Божої.

Добром для Т. Шевченка є соціальна справедливість, гармонійні стосунки, благополуччя: «Нема на світі України, / Немає другого Дніпра, / А ви претеся на чужину / Шукати доброго добра, / **Добра** святого. Волі! Волі / Братерства братнього!» [14, с. 250], «І Силу / Твою восхваляли / Твої люде і в покої, / **В добрі** одпочили, / Слава господи!» [14, с. 259], «Здається – кращого немає / Нічого в бога, як Дніпро. / Та наша слава країна / Аж бачу, там тільки **добро**, / Де нас нема» [15, с. 111], «А ти пишалася колись / **В добрі** і розкоші! / Вкраїно!» [15, с. 268].

Добром для поета є красива рідна природа: «Зелена діброва, / І темний гай, і Дніпр дужий, / І високі гори, / Небо, зорі, **добро**, люде / І лютеє горе» [14, с. 90]. Важко переоцінити місце природи в художній тканині текстів Т. Шевченка. Ліричний герой поета живе природою, в природі, природа Т. Шевченка одухотворена. Звідси Шевченків прийом паралелелізму, коли життя природи ототожнюється з душевним життям людини («За сонцем хмаронька пливе...», «Буває, іноді старий...»). Звідси ж і прийом контрасту, коли чудова природа протиставляється важкому, стражденому життю людей.

Добром є «літа», прожиті роки, час: *І нишком проковтнуло море / Моє не злато-серебро – / Мої літа, моє **добро***» [15, с. 196].

Добром, на думку поета, є здатність пробачати. Це надзвичайно висока цінність у ціннісній системі поета, як і в християнстві: «Отак, люде, научайтесь / Ворогам прощати, / Як сей неук! / Де ж нам, грішним, / **Добра** цього взяти» [15, с. 107].

Лексема *добро* в аналізованому значенні утворює словосполучення з дієсловами конкретної семантики: *хотіти добра, шукати добра, взяти добра, стерегти добро, пишатися в добрі, одпочити в добрі*.

Яскравим метафоричним вживанням лексеми *добро* є метафора з переносом «дитина → добро»: «А ти осталась на землі / Одна-однісінька; з тобою / Єдине **добро** було – / Твоє дитя, поки росло» [15, с. 212].

Стилістичним прийомом Т. Шевченка властиві ампліфікація і протиставлення (добро – горе): «Зелена діброва, / І темний гай, і Дніпр дужий, / І високі гори, / Небо, зорі, **добро**, люде / І лютеє горе» [14, с. 90], заперечні порівняння: «Моє не злато-серебро – / Мої літа, моє **добро**» [15, с. 196]. Вдається поет і до стилізації народного прислів'я: «Аж бачу, там тільки **добро**, / Де нас нема»

[15, с. 111]. Невід'ємною рисою поезики Т. Шевченка є іронічне вживання мовних одиниць: «Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нагаї – / Було **добра** того чимало. / Минуло все, та не пропало» [15, с. 304].

У значенні «майно, речі, пожитки» лексема *добро* реалізується в 17 словоформах. Уставленні до матеріальних статків Т. Шевченка висловлює ідеї:

1) неприв'язаності до матеріального, вдоволення тим, що є: «Люде, люде! / Коли то з вас буде / Того **добра**, що маєте? / Чудні, чудні люде!» [14, с. 104];

2) минулості матеріального добра, яке не слід ідолізувати: «А ще гірше старітися / У білих палатах, / Старітися, умирати, / **Добро** покидати / Чужим людям, чужим дітям / На сміх, на розтрату» [14, с. 235];

3) засудження заздрості щодо багатства інших: «Не минали, себелюби, / Та все жалкували, / Що сироти **таким добром** / Старців годували!» [14, с. 51];

4) засудження визискування простих людей: «Якби взять / І всю **мізерію** з собою, / Дідами крадене **добро**, / Тойді оставсь би сиротою / З святими горами Дніпро» [14, с. 251];

5) возвеличення соціальної справедливості і рівності, спільної власності: «Чи є що краще, краще в світі, / Як укупі жити, / Братам добрим **добро** певне / Пожить, не ділити?» [14, с. 262].

Висновки. Лінгвокогнітивний аналіз концепту «добро» у поетичних творах Т. Шевченка дає змогу реконструювати світоглядні позиції поета. Шевченкове розуміння добра витікає з біблійно-християнської традиції та з етичної настанови, притаманної українському національному характеру. Поет вважає добро найвищою, абсолютною цінністю, яка має перемогти зло, творення добра є призначенням, сенсом життя людини в світі, що дає щастя і внутрішній спокій. Разом із тим Т. Шевченкові властиве гуманістичне бачення добра. Він проповідував не абстрактне добро, а діяльне добро, добро у відношенні до людини, в стосунках між людьми, в співчутті до людини, в допомозі людям.

Категорія добра для Т. Шевченка нерозривно пов'язана з волею (свободою) людини, любов'ю і правдою, про що свідчать смислові та асоціативні зв'язки відповідної лексеми в поетичних текстах. Т. Шевченко в душі козацької традиції своїх предків високо ставив соціальну і національну свободу (волю) людини і не міг змиритися із закріпаченням українського народу. Поряд із тим поет стояв на позиції свободи людського духу (притаманної християнству) на особистісному рівні у спілкуванні з Богом.

Соціальне добро для Т. Шевченка полягає в «братолюбії». Він проголошував християнську формулу: «*Добро найкращеє на світі, / То братолюбіє*». В останній період творчості в поета домінувало переконання, що словом Христової правди визволиться від зла все людство і Україна. Поряд із тим він апелює до божественної справедливості, яка має звільнити знедолених і покарати злотворящих.

У розумінні поета найбільшою цінністю (найбільшим добром) у житті є сім'я, де панує любов; материнство; соціальна справедливість, гармонійні соціальні стосунки; красива рідна природа; «літа», прожиті роки, час; здатність пробачати. У ставленні до матеріального добра Т. Шевченко висловлював ідею соціальної справедливості, неприв'язаності до матеріального, засуджував заздрість і визискування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лисиченко Л.А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 191 с.
2. Попова Т.О. Психосемантика універсальних етичних концептів в етномовній картині світу : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.15 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2004. 20 с.
3. Тофтул М.Г. Сучасний словник із етики. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
4. Пахаренко В.І. Добро і зло. *Темі і мотиви поезії Тараса Шевченка*. Київ : Наукова думка, 2008. С. 51–75.
5. Boyko J. Taras Shevchenko and West European literature. *The Slavonic and East European Review*. 1955. Vol. 34. № 82. P. 77–98.
6. Rozumnyj Y. Byzantinism and idealism in the aesthetic views of Taras Shevchenko. *Canadian Slavonic Papers*. 1977. 19:2, 193–206. Doi: 10.1080/00085006.1977.11091489.
7. Етимологічний словник української мови: У 7-и т. / Редкол.: О.С. Мельничук та ін. Київ : Наук. думка, 1982–2012. Т. 2. 570 с.
8. Словарь древнерусского языка (XI – XIV вв.): В 10 томах. / гл. ред. Р.И. Аванесов. М. : Издательство «Русский язык», 1989. Том 2. 494 с.
9. Словарь української мови в 4-х т. / упор. Б. Грінченко. Київ, 1907–1909. Т. 1. 494 с.
10. Словник української мови: В 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 2. 550 с.
11. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
12. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Українське біблійне товариство, 1993. 296 с.
13. Конкорданція поетичних творів Т. Шевченка / ред. і упоряд. О. Ільницького, Ю. Гавриша. Т. 1–4. Нью-Йорк : ВЦ НТШ; Едмонтон – Торонто : КІУС, 2001.
14. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. / редкол.: Є.П. Кирилюк та ін. Київ : Наукова думка, 1989. Т. 1. Поезії. 1837–1847, 528 с.
15. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. / редкол.: Є.П. Кирилюк та ін. Київ : Наукова думка, 1989. Т. 2. Поезії. 1847–1861, 592 с.
16. Finnin R. Nationalism and the lyric, or how Taras Shevchenko speaks to compatriots dead, living and unborn. *The Slavonic and East European Review*. 2011. Vol. 89. № 1. P. 29–55.
17. Шевельов Ю. Третя сторожа. Київ : Основи, 1993. 590 с.
18. Плющ Л. Екзод Тараса Шевченка: Навколо «Москалевої криниці»: Дванадцять статтів. Київ : Факт, 2001. 384 с.